

XX. YÜZYIL TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA POLONYA ARŞİVLERİ

HACER TOPAKTAŞ ÜSTÜNER*

ÖZ**

XV. yüzyıl başlarından beri ikili ilişkilerin var olduğu Polonya (Lehistan) ile Türkiye'nin yoğun temasları (daha öncesinde Osmanlı Devleti'nin temasları), birçok Polonya arşivine ve kütüphanesine tarihî kayıt olarak yansımıştır. Polonya'nın tarihte geçirdiği badireler arşivlerinin çeşitlenmesinde en büyük amillerdendir. Polonya-Litvanya Birliği'nin 1795'te taksim edilmesi ve topraklarının üç komşu ülkeye dâhil edilmesi de arşiv ve kütüphanelerin sayısını artırmıştır. Diğer yandan geçmişte Polonya'daki asilzade ailelerin arşivleri ve koleksiyonları da günümüzde bu çeşitliliğe sebep teşkil eder. Osmanlı dönemi araştırmaları için Archiwum Gł6wne Akt Dawnych ve Biblioteka Książąt Czartoryskich gibi en önemli arşivlerin dışında Cumhuriyet Türkiye'si hakkında yapılacak akademik çalışmalar için araştırmacıların birçok arşivde tarama yapması gerekir. Varşova'da Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe ve Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Londra'da Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego ve J6zef Piłsudski Institute of America bunların başlıcaları olup haricen küçük çaplı yerel arşivler de gözden geçirilmelidir. Bahse konu arşiv ve kütüphanelerde I. Dünya Savaşı'ndan başlamak üzere Millî Mücadele dönemi, Lozan Konferansı, Cumhuriyet Türkiye'sinin şekillenmesi, giden gelen elçiler, konsolosluk raporları, Montr6 Boğazlar Sözleşmesi,

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, hacertopaktas@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6292-5282

** Bu çalışma İÜ BAP Birimi ADEP projeleri kapsamında yürütölen 39433 nolu ve "XX. Yüzyıl Türkiye-Polonya İlişkileri Tarihinde Aktörler ve Faktörler - Liderler ve Diplomatlar, Savaş ve Barış-" başlıklı proje çerçevesinde hazırlanmıştır.

Türkiye-Polonya arasında yapılan antlaşmalar, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminin yanında 1990'lara dair bazı resmî evrakları görmek mümkündür. Son yıllarda dijital arşiv imkânlarının artması, araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştırmış ve bu durum nicelik ve nitelik olarak akademik yayınların daha yüksek düzeye çıkması olarak sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Türk tarihi ve Türkiye-Polonya ilişkileri açısından Polonya zengin içerikli ve çeşitli arşivler sunar. Makale, bu noktada özellikle Cumhuriyet dönemi çalışmaları için Polonya arşivleri ve kütüphaneleri üzerine bir analizi kapsamaktadır ve araştırmacılara mevcut çalışma şartları hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bir içeriğe sahiptir. Netice itibariyle Polonya, “Yeni Türkiye” ile ilk temas kuran ülkelerden olarak arşivleri ve kütüphaneleri Cumhuriyet dönemi Türk tarihi araştırmaları açısından önemi haizdir.

Anahtar Kelimeler: Polonya, Lehistan, Türkiye, Arşivler, Kütüphane, AAN, CAW, MSZ.

POLISH ARCHIVES IN 20TH CENTURY TURKISH HISTORY RESEARCH

ABSTRACT

Türkiye's intense historical contacts with Poland, with which bilateral relations have existed since the early 15th century (previously the Ottoman Empire's contacts with this country), are reflected in many Polish archives and libraries as historical records. The troubles Poland has gone through in history are among the biggest factors in the diversification of its archives. The partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1795 and the inclusion of its lands into three neighbouring countries also increased the number of archives and libraries. On the other hand, the archives and collections of noble families in Poland in the past also constitute the reason for this diversity today. Apart from the most important archives such as Archiwum Główne Akt Dawnych (Central Archives of Historical Records) and Biblioteka Książąt Czartoryskich (Princes Czartoryski Library) for Ottoman period research, researchers need to search many archives for academic studies on Republican Türkiye. Archiwum Akt Nowych (Archive of New Records), Centralne Archiwum Wojskowe (Central Military Archives), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Archive of the Institute of National Remembrance), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Archives of the Ministry of Foreign Affairs) in Warsaw, The Polish Institute and Sikorski Museum in London and Józef Piłsudski Institute of America are the main ones, and small-scale local archives should also be reviewed. In these archives and libraries, it is possible to find records on subjects such as: World War I, the period of national struggle, the Lausanne Conference, the shaping of the Republic of Türkiye, envoys/ambassadors coming and going, consular reports, the Montreux Straits Convention, the agreements made between Türkiye and Poland, World War II and the Cold War period, as well as some official documents from the 1990s. In recent years, the increase in digital archive opportunities has facilitated the work of researchers, and this has resulted in a higher level of academic publications in terms of quantity and quality. In this context, Poland offers rich and diverse archives in terms of Turkish history and Turkish-Polish relations. At this point, this article covers an analysis of Polish archives and libraries, especially within the scope of the Turkish Republic period, and aims to

provide information about current working conditions for researchers. As a result, Poland, as one of the first countries to establish contact with the “new Türkiye”, has important archives and libraries for research on Turkish history during the Republican period.

Keywords: Poland, Türkiye, Archives, Library, AAN, CAW, MSZ.

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupalı devletler içerisinde en eski ilişkilere sahip olduğu devletlerden birisi Polonya'dır. Bu ortak geçmiş Polonya'da, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait çeşitli ve kıymetli tarihî arşiv ve kütüphanelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu noktada Polonya'da gerek Polonya tarihi gerek Türkiye-Polonya ilişkileri gerekse Doğu Avrupa bölgesi ülkelerinin tarihi açısından önemi haiz arşiv ve kütüphaneler yer alır. Çalışmada Polonya'daki Türk tarihi araştırmalarında önem taşıyan arşiv ve kütüphaneler tanıtılmakta ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yönelik bilgiler ve analizler sunulmaktadır. Polonya'da Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi araştırmaları için hangi temel arşiv ve kütüphaneler vardır, bahse konu kütüphanelerde ne konuda ne gibi kayıtlara rastlamak mümkündür, katalog tarama imkânları nelerdir, bu kütüphanelerin çalışma şartları nelerdir, arşiv ve kütüphanelerde dijitalleşme ne durumdadır gibi soruların cevapları aranmaktadır. Böylece Türk tarihi açısından kıymet taşıyan araştırma merkezlerinin etraflıca tasvirinin yapılması ve Polonya'da yapılacak tarih alanındaki araştırmalarda yol gösterici bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışma, daha önceden bu konuda yazılmış bilimsel yayınlar olsa da son yıllarda artan dijital arşiv imkânları ile yeni açılan belli başlı kütüphane, arşiv ve arşiv fonlarının da toplu olarak yeniden değerlendirilmesini hedeflemektedir.

I. Tarihte Türkiye-Polonya İlişkilerine Genel Bir Bakış

Türk tarihinde Avrupalı devletlerle münasebetler içerisinde Polonya, yani Lehistan ile köklü ve güçlü ilişkilerin önemi büyüktür. 1414 yılında Bursa'ya iki Polonya elçisinin gelişiyle başlayan ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa yönünde genişlemesi sebebiyle birçok noktada kesişmiştir¹. XV.-XVII. yüzyıllar arasında pek çok kere savaş meydanlarında karşı karşıya gelen iki taraf, diğer yandan ciddi oranda ticari ve kültürel münasebetler de geliştirmiştir. Bunlardan Varna Savaşı (1444), Cicero Savaşı (1620), Hotin Savaşı (1621), Kamanıçe Seferi (1672) ve nihayetinde II. Viyana Kuşatması (1683) önemli karşılaşmalardır². Polonya Kralı III. Jan Sobieski'nin (1674-

1 Türkiye-Polonya ilişkilerinin ilk yüzyılları için kapsamlı bir çalışma olarak bk. Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of Ahdnâmes and other Documents*, Brill, Leiden 2000.

2 Mehmet İnbacı, *Ukrayna'da Osmanlılar; Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004; Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi*, TİMAŞ, İstanbul 2021.

1696) 1683 yılında Viyana'daki Osmanlı kuşatmasını Kahlenberg Tepesi'nden ansızın yaptığı hücumla bozması, hem kuşatmanın kaderini değiştirmiş hem de Sobieski'nin "Hristiyanlığın Siperi" ünvanını almasını sağlamıştır. Bu çatışmayı mukabil imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) Türk-Leh ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır ve iki taraf arasındaki "sonsuz barış" retoriğinin simgesidir.

Karlofça Antlaşması sonrasında Polonya ile yürütülen ilişkilerde diplomasi ön plana çıkmıştır. XVIII. yüzyıl boyunca iki başkent arasında gidip gelen elçi yoğunluğu da buna işaret eder³. Diğer taraftan ticaret ve kültürel etkileşim de yüksek düzeyde sürdürülmüştür⁴. İkili münasebetlerde bu yüzyıla damgasını vuran faktör ise Rusya'dır. Zira Avrupa siyaset arenasında yükselen Rusya'nın ilk karşılaştığı devletler, İskandinav ülkeleri, Polonya ve Osmanlı Devleti'dir. Nitekim hem Polonya hem Osmanlı Devleti bu yüzyıl sonunda Rusya'dan kaynaklanan sebeplerle birtakım zorluklarla karşılaşmış ve yer yer Rusya ile savaşmıştır. Hatta Polonya 1772, 1793 ve 1795 yıllarında komşuları Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından toprakları paylaşılmak suretiyle bağımsızlığını yitirmiştir. Osmanlı Devleti ise Doğu Avrupa ve Balkanlar'da büyük kayıplara uğramıştır. XIX. yüzyıl Türkiye-Polonya ilişkilerinin karakteri, bağımsız bir devleti olmayan ve bu uğurda mücadele eden bir kısım Polonyalı mültecinin

3 Bu yüzyıldaki bazı elçilikler hakkında bk. Antoni Łukasz Crutta, **Dziennik przyjęcia i pobytu nadzwyczajnego posła Porty Ottomańskiej do Stanisława Augusta, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, i do Rzeczypospolitej Polskiej: 1777 r.**, haz. Eustachy Marylski, S. Orgelbrand, Warszawa 1860; **Ostatni poseł polski do Porty Ottomańskiej, akta legacji Stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego**, yay. haz. Kazimierz Waliszewski, Cilt I-II, Imprimerie Vevue Victor, Paris 1894; Hacer Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; Hacer Topaktaş, **Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri, Zıstovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015; Mariusz Kaczka, **Pashas and Nobles. Pawel Benoe and Ottoman-Polish Encounters in the Eighteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, European University Institute, Florence 2018; Hacer Topaktaş Üstüner, **Lehistan'da Son Osmanlı Elçisi: Numan Bey'in Varşova Elçiliği ve Sefaretnamesi (1777-1778)**, Okur Tarih, İstanbul 2020.

4 Bk. Jan Reychman, **Życie polskie w Stambule w XVIII wieku**, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1959; Jan Reychman, **Orient w kulturze polskiego oświecenia**, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964; Andrzej Dziubiński, **Na szlakach Orientu: Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku**, "Leopoldinum", Wrocław 1997; **Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri**, Yay. Yön. Selmin Kangal, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1999; **Uzak Komşu Yakın Anılar, Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600 Yılı**, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2014.

Osmanlı Yönetimi ile iş birliği arayışı ve buradan aldığı destek ile kabiliyetli pek çok Polonyalının Osmanlı devlet kadrolarında istihdamı şeklinde tanımlanabilir. Nitekim Osmanlı Devleti Polonya'nın paylaşımını hiçbir resmî antlaşmada kabul edip imza etmemiş ve Polonya bağımsızlık mücadelesine ortak hasım Rusya'ya karşı fiili destek sağlamıştır. Aynı zamanda İstanbul'da yer alan Polonezköy (Adampol) bu gibi bir desteğin tezahürüdür⁵.

XX. yüzyıl ikili münasebetleri açısından I. Dünya Savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim bu savaş sırasında Galiciya'da Osmanlı askerleri ittifak devletleri safında savaşmış ve savaş sonunda Polonya, 11 Kasım 1918 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur⁶. Savaşın ardından Türkiye zorlu bir döneme girmişken Polonya 1919 yılında İstanbul'a Diplomatik Delegasyonu'nu göndermiş, hızlıca kadim komşusu ile ilişkilerini yeniden başlatmıştır. Aynı zamanda daha 1921 yılında Ankara Hükûmeti ile ilk temaslarını kurup Ankara'ya gönderdiği temsilcisi vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'yı, Millî Mücadele'yi ve Ankara Hükûmeti'ni tanımış ve ilişkilerini devam ettirmiştir. Diğer yandan Lozan Barış Görüşmeleri'nde de bulunan Polonya Heyeti ile İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti arasında yapılan görüşmeler, 23 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'ndan bir gün önce Türkiye-Polonya Dostluk Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanır. Bu antlaşma iki ülke ilişkilerinde mühim bir milattır. Cumhuriyet dönemi Türkiye-Polonya ilişkilerinin resmen başlamasını temsil eder. Bu antlaşmaya istinaden 1924 yılında karşılıklı olarak Ankara ve Varşova'ya gönderilen ilk daimî elçilerle siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi kısa sürede hedeflenmiştir⁷. İki savaş arası dönemde büyük mesafeler kat eden münasebetleri II. Dünya

5 Polonyalı mülteciler ve Polonezköy hakkında bk. Adam Lewak, **Dzieje emigracji Polskiej w Turcji 1831-1878**, Nakł. Instytutu Wschodniego, Warszawa 1935; Kazimierz Dopierala, **Adampol-Polonezköy, z dziejów Polaków w Turcji**, UAM, Poznań 1983; Kazimierz Dopierala, **Emigracja Polska w XIX i XX wieku**, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1988; Bayram Nazır, **Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007; Orzel i Półksiężyc, **600 Lat Polskiej Publicystyki Poświęconej Turcji**, ed. Adam Balcer, Dariusz Kołodziejczyk, Natalia Królikowska, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2014; Jerzy S. Łątka, **Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji**, 2. Baskı, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015; Musa Gümüş, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri**, Libra, İstanbul 2019; Hacer Topaktaş Üstüner, **180 lat historii Polonezköy 180 Yıllık Mazi**, Beykoz Kitaplığı, İstanbul 2022.

6 Piotr Nykiel, **Mahometanie Wernyhory. Turcy na froncie galicyjskim w latach 1916-1917**, Wydawnictwo Libron, Kraków 2020.

7 Hacer Topaktaş, "Polonya'nın Türkiye'deki İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C 11, S 43, 2014, s.105-125.

Savaşı büyük sekteye uğratmış, bu savaşın en büyük mağduru ülkelerden Polonya ile savaş dışında kalmayı seçen Türkiye arasında yine gündemi mülteciler oluşturmuştur⁸. Savaş sonrası iki kutuplu dünyanın ayrı saflarında yer alan iki ülkenin ilişkileri, siyasi iş birliğinden uzak ama ekonomik ilişkilerin belirli bir düzeyde seyrettiği bir yapıya bürünür. Polonya'nın 1989 sonrasında demokrasiye geçişi, münasebetlerde yeni bir döneme işaret eder. Bu bağlamda 1993 yılında Leh Wałęsa ve Süleyman Demirel'in imza ettiği Türkiye-Polonya Dostluk ve İş Birliği Antlaşması ikili ilişkilere temel teşkil etmektedir. Polonya'nın NATO (1999) ve ardından Avrupa Birliği (2004) üyeliği ise iki ülke arasında artık siyaset ve güvenlik başta olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğini getirmiştir⁹. Bu sağlam temellere dayalı olarak günümüzde Türkiye'nin Polonya ile ilişkileri birçok sahada yoğun bir biçimde sürdürülmektedir.

II. Polonya Arşivlerinde Türkiye

XV. yüzyıla dayanan ikili münasebetler göz önüne alındığında Polonya'daki arşivlerde Türkiye ile ilgili birçok arşiv vesikasının ve tarihî kaydın var olduğunu düşünmek gerekir. Nitekim Polonya, tarihî süreçte yaşanan taksimlere, işgallere ve savaşlara rağmen günümüze birçok kaydı ulaştırabilmiştir. Elbette bir kısmı bahse konu nedenlerle tahrip olmuş, savaşlar esnasında yanmış, yok olmuştur. Diğer taraftan Polonya'nın bağımsızlığını 1795'te kaybetmesi ve 1918'e kadar tekrar kazanamaması, dolayısıyla Polonya topraklarının farklı devletlerin elinde parçalı olarak mevcudiyetini sürdürmesi, birçok arşivin oluşması sonucunu da doğurmuştur. Bu arşivleri bir araya getirme gayreti 1918'de bağımsızlığın yeniden ilanından itibaren sürdürülen bir siyasettir.

8 İki savaş arası ilişkiler üzerine yapılmış bir çalışma olarak bk. Danuta Chmielowska, **Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym**, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006. Savaş sırasında Türkiye'ye gelen Polonyalı mülteciler hakkında bk. Karolina Olszowska, "Polskie uchodźstwo w Turcji podczas II wojny światowej", **Pamięć i Sprawiedliwość**, C 1 S 39, 2022, s.232-248.

9 Emre Erşen, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Polonya İlişkileri", **Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri**, 24-25 Eylül 2014, Beykoz, yay. haz. Recep Bozlaşan, Nail Yılmaz, Hacer Topaktaş Üstüner, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.105-109; Adam Szymański, "Polish-Turkish Relations after 1989", **Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı, 06-07 Haziran 2014, Varşova, Bildiriler Kitabı / "Contact Zones" in Turkish-Polish Relations, 1414-2014 International Conference, 06-07 June 2014, Warsaw, Proceedings Book**, yay. haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.539-556.

Aynı zamanda Polonyalı asilzade ailelerden her birinin kendi arşivinin olması da arşivlerdeki bu çeşitlilikte pay sahibidir. Bu bağlamda araştırmacıların farklı şehirlerde, çeşitli arşiv ve kütüphanelerde çalışmalarını sürdürmesi gerekir. Aynı zamanda bazı konularda Polonya'ya komşu ülkelerin arşivlerinden de istifade edilmesi lüzumu doğmaktadır.

Polonya'da günümüzde mevcut arşivlerin birleştirildiği Türkiye'deki Devlet Arşivleri Başkanlığı gibi *Archiwa Państwowe* adlı bir yapı bulunmaktadır¹⁰. Bu kurum, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych) tarafından denetlenmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Varşova'daki üç merkezî arşiv dâhilinde yapısı itibariyle şöyle bir ağa sahiptir:

- Archiwum Główne Akt Dawnych (Eski Belgeler Merkezi Arşivi-AGAD) - Orta Çağ'dan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Polonya tarihine dair en önemli belgelerini barındırır.
- Archiwum Akt Nowych (Yeni Belgeler Arşivi-AAN) - 1918'den sonra oluşturulan ülke çapındaki merkezî makamların, kurumların ve derneklerin dosyalarını saklar.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe (Millî Dijital Arşivler-NAC) - XX. yüzyılın başından bu yana oluşturulan fotoğraf, ses ve film belgelerini içerir.

Ayrıca bu çatı altında ülkedeki belli başlı 29 yerel arşiv de merkezî arşivle bağlantılı hâle getirilmiştir. Ayrıca hepsine olmasa da bir kısım arşiv kataloğuna hâlihazırda oluşturulmuş bu birleşik arşiv katalog tarama sisteminden (www.szukajwarchiwach.pl) erişerek anahtar kelime ile arama yapmak mümkündür. Ancak Ukrayna-Rusya Savaşı'nın başlamasından sonra Avrupa Birliği dışındaki ülkelere internet marifetiyle arama yapılmasına kısıtlama getirilmiştir. Yani şu an itibariyle Türkiye'den katalog taraması yapılamamaktadır¹¹. Her bir arşivin kendi web sayfalarının el verdiği ölçüde araştırmacılar tarama yapabilmektedir.

Çalışma itibariyle bu başlıkta öncelikle Osmanlı dönemini içeren belgeleri barındıran arşiv ve kütüphaneler ele alınacak olursa; ilk olarak bahsedilmesi gereken arşiv günümüzde Varşova'da yer alan *Archiwum Główne Akt Dawnych* (AGAD) Eski Belgeler Merkezi Arşivi adlı genel itibariyle XX. yüzyıl öncesi

10 <https://archiwa.gov.pl>

11 <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>

kayıtları içeren temel arşivdir. Bu arşiv XIX. yüzyılda Polonya devleti yok iken Varşova Prenslığı döneminde ilk olarak oluşturulmuş, Polonya'nın 1918'de bağımsızlığını kazanmasıyla tam olarak tesis edilmiştir. Polonya'nın II. Dünya Savaşı'nda uğradığı işgal ve bombalar, bir kısım evrakın tahribatına sebep olmuş olsa da koleksiyonların belirli kısmı korunabilmiştir. Osmanlı tarihi, Kırım tarihi, Osmanlı dönemi Türkiye-Polonya ilişkileri ve Doğu Avrupa tarihi araştırmaları için bu arşivden istifade edilmesi şarttır. Bu arşivde yer alan birçok koleksiyonda Osmanlı Devleti ile ilgili bulunabilecek belgelerin yanında, Archiwum Koronne Warszawskie fonunda bulunan Dział Turecki adlı Türkiye Bölümü koleksiyonunda XVIII. yüzyıl sonuna kadarki dönemi içeren çoğunluğu Osmanlı Türkçesi olmak üzere farklı dillerde arşiv kayıtları vardır¹². Burada bulunan Osmanlı sultanlarının Polonya'ya verdiği ahidname-i hümayunlar gibi önemli belgeler UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır¹³. AGAD Arşivi'nin web sayfasından bazı koleksiyonlar incelenebilmektedir. Genel itibariyle mikrofilm olarak araştırmacıların incelemesine sunulan evrakların bir kısmı ise orijinal belgelerinden görülebilmektedir¹⁴. Araştırmacılar online oluşturacakları kayıt ve siparişe birlikte evrakları yerinde görebilmektedir¹⁵. Arşiv araştırma izni ve gitmeden önce rezervasyon yaptırmak gerekir. Siparişler bir gün içinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır. Arşiv kayıtlarının orijinallerinden veya mikrofilm ekranlarından fotoğraf çekmek de eskiden olmasa da artık mümkündür. AGAD Arşivi ul. Długa 7 adresinde bulunmaktadır.

12 **Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym**, Dorota Lewandowska, ed. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008; Zygmunt Abrahamowicz, **Katalog dokumentów Tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów Osmańskich**, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.

13 Bu ahidnameler Prof. Dr. Dariusz Kołodziejczyk tarafından yayımlanmıştır. Bk. Kołodziejczyk, **a.g.e.**, Kanuni Sultan Süleyman dönemi belgeleri ise neşredilmiştir. Bk. Hacer Topaktaş, H. Ahmet Arslantürk, **Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014.

Bu gibi belgelerin katalog bilgileri için bk. https://agad.gov.pl/AKW_Turecja/AKW_TURECKIE.html

14 Detaylı bilgi için bk. Zygmunt Abrahamowicz, "Dokumenty Tatarskie i Tureckie w Zbiorach Polskich" **Przegląd Orientalistyczny**, C 2 S 10, 1954, s.142-148. Hacer Topaktaş, "Polonya Arşivlerinden Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C 16 S I, 2012, s.215-222.

15 <https://agad.gov.pl>

Polonya’da yer alan önemli arşivlerden bir diğeri Polonya’nın asilzade ailelerinden Czartoryski ailesinin kurduğu Krakov’daki *Biblioteka Książąt Czartoryskich*, yani Czartoryski Prensler Kütüphanesi, kısa adıyla Czartoryski Kütüphanesi’dir. Burası da Osmanlı tarihi, Kırım Hanlığı tarihi, Osmanlı-Leh ilişkileri, Doğu Avrupa tarihi açısından oldukça zengin koleksiyonları barındırır¹⁶. Müzelik malzeme, arşiv ve kütüphaneyi içeren koleksiyonun kurucuları Prens Adam Kazimierz Czartoryski ve eşi Fleminglerden Izabela Czartoryska’dır¹⁷. Polonya’nın tarihte yaşadığı aşamalara paralel olarak bu koleksiyon da farklı şehirlere ve ülkelere taşınmak suretiyle korunmaya çalışılmıştır. Özel aile arşivi statüsü 2016 yılında Polonya Devlet Hazinesi’nin mülkiyetine geçirilmiş ve Kütüphane, Krakov Millî Müzesi’ne bağlanmıştır. Prens Czartoryskiler, vaktiyle bir kısım devlet evrakını satın alarak koleksiyona dâhil ettikleri için önemli resmî evrakların bir kısmını burada bulmak mümkündür. Özellikle XVIII. yüzyıl siyasi ve ticari ilişkilerine dair orijinal belgelerin önemli kısmı buradadır. Bu koleksiyonu günümüzde Krakov Millî Müzesi’nden alınacak izin ve sipariş usulüyle yerinde incelemek mümkündür¹⁸. Büyük kısmı mikrofilm olmakla birlikte zorunlu hâllerde orijinal vesikalar görülebilmektedir. Kütüphanede konuya göre ve kronolojik

16 Hacer Topaktaş, “Keşfi Bekleyen Hazine-i Evrak: Krakov Biblioteka Czartoryskich’teki Osmanlıca Belgeler Koleksiyonu ve Kültürel Mirasımız İçin Kıymeti”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler**, 21-23 Kasım 2012, İstanbul, Cilt I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s.305-310.

17 Kendilerine ait Varşova’daki Mavi Saray’da bulunan kütüphanelerini, 1783’ten sonra Czartoryski ailesi genel merkezinin yer aldığı Puławy’ya taşımıştır ki bu kütüphane günümüzdeki koleksiyonun ilk nüvesidir. Bu koleksiyon XIX. yüzyılda araştırmacılar için oğul Prens Adam Jerzy Czartoryski’nin çabaları sayesinde sistematik olarak genişletildi. Kasım Ayaklanması’ndan sonra Rusya’nın eline geçmemesi çabaları doğrultusunda çeşitli şehirlere dağıtılmasının ardından Adam Jerzy Czartoryski’nin 1834 yılında Paris’e yerleşmesinden sonra kütüphane koleksiyonları buraya getirildi. 1870’te Fransa’daki karışıklıklar nedeniyle Adam Jerzy Czartoryski’nin oğlu Prens Władysław tarafından millî hafızanın hazinesi olarak Krakov’a taşındı. 1876 yılında, kütüphanenin bir parçası olan müze resmî olarak açıldı. 1898-1945 yıllarında kütüphane ve müzenin bakımı Czartoryski ailesi tarafından yürütülürken, 1950’den itibaren kütüphane ve müze koleksiyonları devlet yönetimi altına alındı ve emanet olarak Krakov’daki Millî Müze’ye dâhil edildi. 1991 yılında Prens Adam Karol Czartoryski, koleksiyonun yasal sahibi olan Princes Czartoryski Vakfı’nı kurdu. 2016’da imzalanan anlaşmalar sonucunda Czartoryski Prensler koleksiyonunun tamamı Polonya Devlet Hazinesi’nin mülkiyetine geçti ve ardından “güvenlik, sürekli ve bölünmez koruma ve daha fazla kamu erişimi için” Krakov’daki Millî Müze’ye devredildi.

18 <https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich>

olarak bir kataloglama ve envanter çalışması yapılmıştır¹⁹. Ancak Osmanlı tarihi ile ilgili evrakları içeren fonların genel kataloglaması mevcuttur. Evrakların tek tek incelenerek tanımlanması icap etmektedir²⁰. Günümüzde daha önce hazırlanan ve basılan bazı kataloglar dijitalize edilmiş ve erişime açılmıştır²¹. Bu yıl itibariyle Aziz Marek Sokağı'ndaki binası (ul. Św. Marka 17) tamirata girdiği için 2028 yılına kadar sınırlı erişim olabilecek, mail yoluyla bazı belgelerin siparişi alınabilecektir.

Polonya'da bunların dışında XX. yüzyıl öncesi tarih araştırmaları için kütüphane ve arşivlerin yanında bazı müzelerde mahfuz tarihî kayıtlar da mevcuttur²².

III. Cumhuriyet Dönemi Araştırmalarında Polonya Arşivleri

Archiwum Akt Nowych (AAN): Esasında Polonya'da tarih araştırmalarına temel iki arşiv, Türkiye'deki Osmanlı Arşivi Başkanlığı ile Cumhuriyet Arşivi Başkanlığı gibi tasniflenmiş AGAD ve AAN Arşivleri'dir. Bunlardan AGAD ile ilgili genel değerlendirme yukarıda yapılmıştı. Burada ise XX. yüzyıl ya da Cumhuriyet dönemi için araştırmacıların ilk başvuracağı yer olan Varşova'daki Archiwum Akt Nowych yani Yeni Belgeler Arşivi bahse konudur. Bu arşiv Cumhuriyet dönemi Türk tarihi için önemli koleksiyonları barındırır. Gerek Türkiye ile ilgili konsolos ve elçilik raporları, gerekse siyasi ve ticari ilişkilerle alakalı kayıtların sayısı yüksektir. Bu arşiv dâhilinde bulunan fonların önde gelenleri arasında Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) yani Dışişleri Bakanlığı Fonu, XX. yüzyılın ilk yarısı için Türkiye ile alakalı belge kayıtları bakımından oldukça büyük ehemmiyet taşır. Dışişleri Bakanlığına ait 1945 yılına kadarki süreci içeren belgelerin ekseriyeti AAN'a devredilmiştir. Bu arşivde Lozan, Montrö, ticari ve konsolosluk türünde antlaşmalar, cumhurbaşkanlarının mektupları, kutlama ve başsağlığı mektupları, Polonezköy tarihine dair kayıtlar, Konsulat Generalny RP w

19 Kataloglar için bk. <https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich/bazy-danych-i-katalogi>

20 Hazırlanan ilk kataloglar için bk. **Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis**, Cilt I, sygn. 1-917, haz. Józef Korzeniowski, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków 1887-1893; Cilt II, sygn. 918-1681, haz. Stanisław Kutreba, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków, 1908-1913.

21 <https://opac-bcz.mnk.pl>

22 Hacer Topaktaş, "Polonya'da Osmanlı Tarihini Aramak: Arşivler, Müzeler, Kütüphaneler", **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Yonca Köksal, Mehmet Polatel, VEKAM Yayınları, İstanbul 2014, s.155-162.

Stambule, Ambasadada RP w Ankarze, Akta Romana Knolla, Akta Michała Sokolnickiego gibi her bir elçi ve elçilik için dosya fonları gibi Türkiye'ye dair evraklar içerir. II. Dünya Savaşı ve sonrası, Soğuk Savaş süreci, Üçüncü Polonya Cumhuriyeti dönemi ilişkiler, resmî ziyaretlere dair kayıtları az sayıda da olsa burada görmek mümkündür. Yine ekonomik ilişkiler, alım-satıma dair kayıtların bir kısmı ve Türkiye hakkında tutulan belgeler arasında Türkiye'nin iç durumu, ticaret, tarım, sanayi, madencilik, para, kredi, denizcilik ve haberleşmeye ilişkin raporlar büyük hacme sahiptir. Yapılan ticaret, Türkiye üzerine farklı türde kayıtlar, iş birliğini kapsayan ziyaretler, Türkiye'deki gelişmelerin konu edinildiği çeşitli raporlar buradadır. 1924 yılında İstanbul'da düzenlenen Sanayi Sergisi ile ilgili evraklar da buradadır. Bu kayıtlar Polonya cephesinden Türkiye'yi görmeye ve analiz etmeye fırsat tanımaktadır. Arşiv çalışması için AAN web sayfasından kaydolmak ve yerinde incelemek üzere belge sipariş etmek mümkündür²³. Ayrıca belgeleri yerinde görmek için daha önceden randevu alıp yer ayırmak gerekir. Daha önce bahsedildiği üzere şu an itibarıyla Türkiye'den AAN Arşivi web sayfasından katalog taraması (www.szukajwarchiwach.gov.pl) yapmak mümkün değildir²⁴. Avrupa Birliği ülkelerinden veya Polonya'dan tarama yapılabilmektedir. AAN Arşivi ul. Stefana Kazimierza Hankiewiczza 1 adresindeki binasında hizmet vermektedir.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Archiwum MSZ): Polonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan arşiv, Polonya dış ilişkileri ve diplomasisine dair kayıtların yer aldığı arşivdir. Burada özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan eski kayıtların tasnifi ve peyderpey araştırmacılara açılması ve yayımlanması faaliyetleri sürdürülmektedir. Küçük bir kısım arşiv malzemesi erişime açık olup internet üzerinden de görülebilmektedir. Buradaki arşivde tarama yapılabilmekte, diğer yandan alınacak izin ve resmî işlemler sonrasında yerinde inceleme de yapılabilmektedir²⁵. Varşova'da ul. Taneczna 67 A adresinde araştırmacılara hizmet veren arşiv, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreci, Soğuk Savaş ve Polonya Halk Cumhuriyeti dönemlerini kapsayan birtakım belgeleri içerir. Burada tasniflenen evraklar ilerleyen zamanda AAN veya IPN'ye aktarılacaktır. 1989 sonrası yılları kapsayan belgeler, arşivlere erişim ilkeleri gereği henüz araştırmacılara açılmamıştır.

23 <https://www.aan.gov.pl/p,89,zasady-udostepniania>

24 <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych>

25 <https://archiwum.ms.gov.pl/wyszukiwarka/?p=n0ewEuEZM80-#Archiwum%20MSZ>

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW): Polonya Merkezî Askerî Arşivi, XX. yüzyıl Polonya askerî tarih araştırmalarına ilişkin belgeleri olduğu kadar Türkiye'ye dair bazı kayıtları içermesi bakımından da önemlidir. Askerî ataşe raporlarını ve bazı istihbari evrakları burada bulmak mümkündür. Varşova'da yer alan arşivde çalışma yapmak için yine bir form doldurmak ve mail ile iletmek gerekir²⁶. Formun mail olarak gönderilmesinin ardından SKW (Służba Kontrwywiadu Wojskowego-Askeri Karşı İstihbarat Servisi) tarafından “yabancı ülke vatandaşlarının askerî birlik ve kurumlara giriş hakkı kazanması” ile ilgili bir soruşturma yürütülmekte ve bu soruşturma en fazla üç hafta içinde sonuçlanmaktadır. Sonuç, arşiv yetkililerince mail yoluyla araştırmacılara iletilmektedir. Arşiv fonlarına ve belgelerine dair araştırma yapmak için CAW'ın web sitesinde bir arama bölümü bulunmaktadır²⁷. Tarama sonuçlarına göre en fazla 10 belge veya dosya sipariş edilip incelenebilmektedir. Belgelerin fotoğraf yoluyla kopyası, yerinde inceleme yaptıktan sonra alınabilmektedir. Özellikle Türk tarihinin XX. yüzyılın ilk yarısına dair tutulan kayıtlar önem taşır²⁸.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Archiwum IPN): Millî Hafıza Enstitüsü Arşivi merkezi Varşova'da olmakla birlikte Polonya'nın birçok şehrinde şubeleri olan ve toplumsal hafızayı kayda almak için yeni kurulmuş bir merkezdir. Farklı mercilerden ve kişilerden elde edilen arşiv malzemelerinden oluşturulmuş 1990 yılında ihdas edilen bir devlet kurumu olarak dikkat çekmektedir²⁹. 1944-1990 yıllarına ait her türlü arşiv kaydını bir araya getirmek ve toplumsal hafıza oluşturmak amacını gütmektedir. 1936-1945 yıllarında Ankara'da görev yapan Polonya Büyükelçisi Michał Sokolnicki'nin arşivinin bir kopyası da yakın zamanda buraya alınmış ve dijital olarak saklanmaktadır. Burada da daha önceden doldurulacak form ile araştırma izni alınabilmekte ve randevu usulüyle yerinde inceleme yapılabilmektedir³⁰.

26 https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2023/1/bbbObcokrajowcy_-_nowy_formularz_na_stro-ne_649Zy0G.pdf

27 <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/>

28 Polonya istihbarat raporları üzerinden Millî Mücadele döneminde Türkiye'yi değerlendiren yeni bir çalışma henüz vücuda getirilmiştir. Bk. Remzi Can Uğur, **Polonya İstihbarat Raporlarında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Polonya Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.

29 <https://inwentarz.ipn.gov.pl/szukaj>

30 <https://ipn.gov.pl/pl/archiw/udostepnianie/rodzaje-realizowanych-w/27546,NAUKOW-CY-Wniosek-o-udostepnienie-dokumentow-w-celu-prowadzenia-badan-naukowych.html>

Archiwum Emigracji w Toruniu (Toruń Göç Arşivi): Toruń'daki Mikołaj Kopernik Üniversitesi bünyesinde yer almakta olup 1939 sonrası Polonya'dan kaçmak veya göç etmek zorunda kalan Polonyalı diasporalara yönelik arşiv kayıtlarını içerir³¹. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Polonyalılar açısından az da olsa kayıtlar muhafaza edilmektedir. Araştırmacılara açık olup katalog taraması mevcuttur.

Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (Polonya Enstitüsü ve General Sikorski Müzesi): Londra'daki Polonya Enstitüsü ve Sikorski Müzesi, Sikorski Enstitüsü olarak bilinir. XX. yüzyıl Polonya tarihi açısından önemli bir isim olan General Władysław Sikorski (1881-1943) adına Londra'da kurulmuştur ve zengin koleksiyonu ve kütüphanesiyle hizmet vermektedir. II. Dünya Savaşı dönemi Polonya'sına yönelik araştırmalar için Londra merkezli önde gelen bir enstitü, müze ve arşivdir. İngiltere'deki Polonya toplumundan akademisyenler tarafından yönetilen bir sivil toplum kuruluşudur. Arşiv, 20 Prince's Gate (London SW7 1PT) adresinde yer alır³². Burada da araştırma yapmak için önceden araştırmacı formu doldurmak ve izin almak gerekir³³. Ayrıca rezervasyon yaparak gitmek icap eder. Çalışma ve kopya alımında ücret tarifesi uygulanmaktadır.

Bibliothèque Polonaise de Paris (Paris Polonya Kütüphanesi): Polonya Tarih ve Edebiyat Derneği tarafından yönetilen Polonya Kütüphanesi, XIX. yüzyılın ortalarından beri Polonya'dan göçün merkezi ve Polonya'yı temsil eden en büyük kültür kurumlarından olmuştur. 1866 yılında Paris'te kurulmuş ve günümüze değin varlığını korumuştur³⁴. Engin koleksiyonları ve kütüphanesiyle XIX. ve XX. yüzyıl Polonya tarihi ve süreli yayınlar açısından araştırmalarda önem taşır. Web sayfasından katalog taraması yapılabilmektedir³⁵. Dijital erişim henüz mümkün değildir. Mail yoluyla irtibat kurulup yerinde çalışma için rezervasyon yapılabilmektedir. 6, Quai d'Orléans adresinde yer alan Kütüphanedeki belgelerden fotoğraf çekimine izin verilmektedir.

Józef Piłsudski Institute of America (Amerika Józef Piłsudski Enstitüsü): 1943 yılında New York'ta kurulan ve Polonyalı devlet adamı Józef Piłsudski'ye

31 https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/

32 <https://pism.org.uk/pl/jak-korzystac-z-archiwum/>

33 https://pism.org.uk/wp-content/uploads/2021/12/ApplicationForm_v2-Dec-2021-final.pdf

34 <https://www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr>

35 <https://katalogkrak.cyfronet.pl/search/query?theme=BPP>

adanan Enstitü, modern Polonya tarihine dair bir müze ve araştırma merkezidir. Arşiv ve kütüphanesinde XX. yüzyıl Polonya tarihine ait birçok kıymetli koleksiyonu içerir³⁶. 138 Greenpoint Ave, Brooklyn, NY adresinde bulunmaktadır. Dijital tarama yapmak mümkündür³⁷.

Hoover Institution (Hoover Enstitüsü): Stanford Üniversitesine bağlı bir kuruluş olsa da kendi içinde bağımsız bir denetleme kuruluna sahiptir. ABD Başkanlarından Herbert Hoover (1929-1933) tarafından 1919 yılında kurulmuş ve XX. yüzyılın ortalarında yeniden şekillendirilmiştir. Enstitü bir düşünce kuruluşu mahiyeti taşır. 434 Galvez Mall, Stanford California adresinde faaliyet göstermektedir. Enstitünün arşiv ve kütüphane koleksiyonlarının bir kısmı, XX. yüzyıl Polonya tarihine dair (daha ziyade I. ve II. Dünya Savaşları ile bazı dünya savaşlarına ait belgeler) kayıtları içerir³⁸. Dijital tarama yapmak ve bazı materyallerin görseline erişmek mümkündür³⁹.

Hem Osmanlı ve hem Cumhuriyet dönemine dair arşivler içerisinde önemli bir diğer merkez ise *Polska Akademia Nauk* (PAN) yani Polonya Bilimler Akademisi çatısı altında yer alan Varşova, Krakov ve Kórnik'teki kütüphane ve arşivlerdir. Bunlardan biri *PAN Biblioteka Kórnicka* adını taşıyan Polonya Bilimler Akademisi (PAN)'ne bağlı olan Kórnik Kütüphanesi'dir. Burada kıymetli el yazmaları ve diğer tarihî kayıtlar ve basılı kaynaklar araştırmacılar açısından önemi haizdir. Kütüphane, Avrupa'nın en değerli ve eşsiz kitap koleksiyonlarından birine sahiptir. Kütüphanenin tarihi, Tytus Działyński'nin Kórnik Sarayı'nı babasından devraldığı 1826 yılında başlar. Uzun süre sonra Polonya Bilimler Akademisi'nin gözetimine verilmiştir. Kórnik Kütüphanesi aynı zamanda dijitalleştirme ve koleksiyonlara dijital erişim alanında da yıllardır ileri konumdadır. Başlangıçta Wielkopolska Dijital Kütüphanesi'ni oluşturan ortaklardan biridir. Sanal kaynakları giderek artırmaktadır. Kórnik Kütüphanesi Koleksiyonları Dijital Platformu araştırmacılara açıktır⁴⁰. Burada, XIX.-XX. yüzyıl Polonya tarihi yanında Osmanlı ve Türkiye topraklarına gelen Polonyalılarla ilgili belge koleksiyonları yer alır. Polonya bağımsızlık hareketinin karargâhı Paris'teki Hotel Lambert'in arşivi de buradadır. Kopya temini mail yoluyla mümkündür. XX. yüzyılın ilk yılları hakkında Türkiye'ye dair kayıtlar bulmak mümkündür.

36 <https://www.pilsudski.org/en/collections/archives-catalog>

37 <https://archiwa.pilsudski.org>

38 <https://www.hoover.org/library-archives/collections/how-to-search>

39 <https://digitalcollections2.hoover.org>

40 <https://platforma.bk.pan.pl>

PAN Archiwum w Warszawie: Polonya Bilimler Akademisi Varşova Arşivi de keza günümüzde araştırmacılar açısından başvuru merkezlerindedir. XIX. ve XX. yüzyıla dair çalışma konusuna göre konularda katalog tarama marifetiyle araştırmacılar buradan faydalanabilir⁴¹. Dijital katalog tarama işlemleri henüz Kórnik kadar gelişmemiştir. Yerinde inceleme yapılabilmekte, kopya alınabilmektedir.

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie: Polonya Bilimler Akademisi ve Polonya Bilim ve Sanat Akademisi çatısı altında Krakov'da hizmet vermektedir⁴². Kuruluşu XIX. yüzyıla dayanan arşiv ve kütüphane koleksiyonlarını ayrı ayrı barındıran kurum, geçirdiği çeşitli aşamalardan sonra 2002 yılında bu adla birleştirilmiştir⁴³. XIX. ve XX. yüzyıl araştırmalarında Türkiye ile ilgili az da olsa tarihî kayıt içerir. Araştırmacılara açıktır, kopya temini mümkündür.

PAN Biblioteka Gdańska: Gdańsk, Baltık Denizi kıyısında tarihî bir şehir olmasının da etkisiyle büyük bir kütüphane ve arşiv birikimine sahiptir⁴⁴. 1955 yılından beri düzenli bir faaliyet göstermektedir. Araştırmacılar buradan daha önceden araştırma izni ve form doldurmak suretiyle istifade edebilmektedir. XV. yüzyıla dayanan eski yayınların yanında daha çok XIX. yüzyıl sonrasını kapsayan ve bölge tarihi açısından önem taşıyan bazı kayıtlar vardır. Randevu usulüyle araştırma yapılabilir.

Ayrıca PAN Roma ve PAN Viyana şubelerinde de az da olsa arşiv malzemesi bulunmaktadır. Türkiye ile ilgili büyük bir koleksiyon olmasa da konusuna göre araştırmacıların gözden kaçırmaması gereken merkezlerdendir.

Bunların dışında yerel şehir arşivleri ile köklü Polonya üniversitelerinin arşivleri de araştırmacıların konusuna göre bakması ve akılda tutması gereken arşivlerdir. Ayrıca XX. yüzyıl Polonya basınının araştırmalara dâhil edilmesi gerektiği durumlar açısından son zamanlarda oluşturulan dijital web sayfalarını ihmal etmemek gerekir. Bunların önde gelenlerinden olan NUKAT (Birleşik Kütüphane Tarama Sistemi)⁴⁵, POLONA (Varşova Millî Kütüphanesi

41 https://archiwum.pan.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=109

42 https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=744

43 Arşiv koleksiyonları için bk. https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=703

44 <https://bgpan.gda.pl/katalogi-i-e-zrodla/katalog-online-glowny/>

45 <https://centrum.nukat.edu.pl/en/>

Portalı)⁴⁶, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (WFC)⁴⁷, CRISPA (Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego)⁴⁸, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (JBC)⁴⁹, Bałtycka Biblioteka Cyfrowa (Baltık Dijital Kütüphanesi)⁵⁰ gibi birçok gazete, dergi, görsel ve yakın dönem tarihi kayıtlarına, bunun dâhilinde Türk tarihine dair kayıtların da dijitallerine ulaşım mümkündür.

46 <https://polona.pl>

47 <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra>

48 <https://crispa.uw.edu.pl>

49 <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

50 <https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/collectiondescription/4>

SONUÇ

Polonya'nın tarihten günümüze değin geçen sürede yaşadığı farklı tecrübeler, çeşitli ve birbirinden bağımsız arşiv merkezlerinin oluşumuna neden olmuştur. Bu nedenle Polonya'da Türk tarihi üzerine çalışmalarda tek bir arşivden veya kütüphaneden istifade ederek bir araştırmanın yapılması olanaksızdır. Cumhuriyet dönemi Türk tarihi ve Türkiye-Polonya ilişkileri ile alakalı farklı ülkelerde ve şehirlerde çeşitli arşivlerin ve kütüphanelerin ziyaret edilmesi elzemdir. Gerek arşiv ve kütüphaneler gerekse süreli yayınların hacmi oldukça yüksektir. Elbette Polonya'nın yanında konuların içeriğine göre diğer dünya arşivlerinden de istifade gerekir.

Diğer taraftan bütün dünyada olduğu gibi Polonya'da da dijital dünyanın avantajları araştırmacılara gittikçe daha fazla kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın da gösterdiği üzere Polonya'daki arşivlerin dijital imkânları da gittikçe iyileşmektedir. Son 10 yıldır bu konuda büyük ilerleme göstermiştir. Yalnızca Polonya Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesindeki www.szukajwarchiwach.pl adresinin Türkiye'den araştırmacılar için şu an itibariyle işlevsiz olması, yani tarama yapılamaması önemli kısıtlamalara ve kayıplara neden olmaktadır. Bu sınırlandırmanın bir an evvel giderilmesi bilim dünyası açısından şarttır.

XX. yüzyıl Türkiye-Polonya ilişkileri çok az sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda daha fazla araştırma yapılması ve münasebetlerin farklı yönleriyle ortaya konması bilim camiasına büyük katkı sağlayacaktır. Tabii bunun karşılaştırmalı tarih anlayışı çerçevesinde yapılması anlamlıdır. Türkiye-Polonya siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri, iki savaş arası dönem, Soğuk Savaş dönemi ikili ilişkileri, II. Dünya Savaşı ve Polonya Halk Cumhuriyeti dönemi Türkiye-Polonya ilişkileri tarihi gibi konular genç araştırmacıları beklemektedir. Bu çalışmanın konusu arşiv ve kütüphanelerde araştırma yapmak için elbette Lehçe bilgisi yer yer Fransızca bilgisi şarttır. Son dönemlerde Polonya'daki arşiv ve kütüphanelerde şartların iyileşmesi ve dijitalleşme, günümüz araştırmacılarına daha önceki dönemlere göre daha elverişli şartlarda daha hızlı araştırma yapma imkânını sağlamıştır. Buna paralel olarak Polonya arşivleri ve kütüphanelerine dayalı olarak daha

nitelikli ve kapsamlı bilimsel eserlerin vücuda getirilmesi gelecekte kendisini gösterecektir.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Abrahamowicz, Zygmunt, “Dokumenty Tatarskie i Tureckie w Zbiorach Polskich”, **Przegląd Orientalistyczny**, C 2, S 10, 1954, s.142-148.

Abrahamowicz, Zygmunt, **Katalog dokumentów Tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów Osmańskich**, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym, Dorota Lewandowska, ed. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008.

Chmielowska, Danuta, **Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym**, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.

Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis, Cilt I, sygn. 1-917, haz. Józef Korzeniowski, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków 1887-1893.

Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis, Cilt II, sygn. 918-1681, haz. Stanisław Kutreba, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków, 1908-1913.

Crutta, Antoni Łukasz, **Dziennik przyjęcia i pobytu nadzwyczajnego posła Porty Otomańskiej do Stanisława Augusta, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, i do Rzeczypospolitej Polskiej: 1777 r.**, haz. Eustachy Marylski, S. Orgelbrand, Warszawa 1860.

Dopierała, Kazimierz, **Adampol-Polonezköy, z dziejów Polaków w Turcji**, UAM, Poznań 1983.

Dopierała, Kazimierz, **Emigracja Polska w XIX i XX wieku**, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1988.

Dziubiński, Andrzej, **Na szlakach Orientu: Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku**, “Leopoldinum”, Wrocław 1997.

Erşen, Emre, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Polonya İlişkileri”, **Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, 24-25 Eylül 2014, Beykoz**, yay. haz. Recep Bozlağan, Nail Yılmaz, Hacer Topaktaş Üstüner, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.105-109.

Gümüş, Musa, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri**, Libra, İstanbul 2019.

<https://archiwa.gov.pl>

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>

<https://opac-bcz.mnk.pl>

<https://www.aan.gov.pl/p,89,zasady-udostepniania>

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych>

<https://archiwum.msz.gov.pl/wyszukiwarka/?p=n0ewEuEZM80-#Archiwum%20MSZ>

<https://www.pilsudski.org/en/collections/archives-catalog>

<https://archiwa.pilsudski.org>

https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2023/1/bbbObcokrajowcy_-_nowy_formularz_na_strone_649Zy0G.pdf

<https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/>

<https://inwentarz.ipn.gov.pl/szukaj>

<https://ipn.gov.pl/pl/archiw/udostepnianie/rodzaje-realizowanych-w/27546,NAUKOWCY-Wniosek-o-udostepnienie-dokumentow-w-celu-prowadzenia-badan-naukowych.html>

https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/

<https://pism.org.uk/pl/jak-korzystac-z-archiwum/>

https://pism.org.uk/wp-content/uploads/2021/12/ApplicationForm_v2-Dec-2021-final.pdf

<https://www.hoover.org/library-archives/collections/how-to-search>

<https://digitalcollections2.hoover.org>

<https://www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr>

<https://katalogkrak.cyfronet.pl/search/query?theme=BPP>

<https://platforma.bk.pan.pl>

https://archiwum.pan.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=109

https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=744

https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=703

<https://bgpan.gda.pl/katalogi-i-e-zrodla/katalog-online-glowny/>

<https://centrum.nukat.edu.pl/en/>

<https://polona.pl>

<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra>

<https://crispa.uw.edu.pl>

<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

<https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/collectiondescription/4>

<https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich>

<https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich/bazy-danych-i-katalogi>

<https://agad.gov.pl>

https://agad.gov.pl/AKW_Turcja/AKW_TURECKIE.html

İnbaşı, Mehmet, **Ukrayna'da Osmanlılar; Kamañçe Seferi ve Organizasyonu (1672)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

Kaczka, Mariusz, **Pashas and Nobles. Paweł Benoe and Ottoman-Polish Encounters in the Eighteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, European University Institute, Florence 2018.

Kołodziejczyk, Dariusz, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of Ahdnâmes and other Documents**, Brill, Leiden 2000.

Lewak, Adam, **Dzieje emigracji Polskiej w Turcji 1831-1878**, Nakł. Instytutu Wschodniego, Warszawa 1935.

Łątka, Jerzy S., **Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji**, 2. Baskı, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015.

Nazır, Bayram, **Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

Nykiel, Piotr, **Mahometanie Wernyhory. Turcy na froncie galicyjskim w latach 1916-1917**, Wydawnictwo Libron, Kraków 2020.

Olszowska, Karolina, "Polskie uchodźstwo w Turcji podczas II wojny światowej", **Pamięć i Sprawiedliwość**, C 1 S 39, 2022, s.232-248.

Orzel i Półksiężyc, 600 Lat Polskiej Publicystyki Poświęconej Turcji, ed. Adam Balcer, Dariusz Kołodziejczyk, Natalia Królikowska, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2014.

Ostatni poseł polski do Porty Ottomańskiej, akta legacji Stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego, yay. haz. Kazimierz Waliszewski, Cilt I-II, Imprimerie Vevue Victor, Paris 1894.

Reychman, Jan, **Życie polskie w Stambule w XVIII wieku**, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1959.

Reychman, Jan, **Orient w kulturze polskiego oświecenia**, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964.

Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri, yay. yön. Selmin Kangal, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1999.

Şakul, Kahraman, **II. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi**, TİMAŞ, İstanbul 2021.

Szymański, Adam, "Polish-Turkish Relations after 1989", **Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı, 06-07 Haziran 2014, Varşova, Bildiriler Kitabı / "Contact Zones" in Turkish-Polish Relations, 1414-2014 International Conference, 06-07 June 2014, Warsaw, Proceedings Book**, yay. haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.539-556.

Topaktaş, Hacer, "Polonya Arşivlerinden Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C 16, S I, 2012, s.215-222.

Topaktaş, Hacer, “Keşfi Bekleyen Hazine-i Evrak: Krakov Biblioteka Czartoryskich’teki Osmanlıca Belgeler Koleksiyonu ve Kültürel Mirasımız İçin Kıymeti”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler, 21-23 Kasım 2012, İstanbul**, Cilt I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s.305-310.

Topaktaş, Hacer, Arslantürk, H. Ahmet, **Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014.

Topaktaş, Hacer, “Polonya’nın Türkiye’deki İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C 11, S 43, 2014, s.105-125.

Topaktaş, Hacer, “Polonya’da Osmanlı Tarihini Aramak: Arşivler, Müzeler, Kütüphaneler”, **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Yonca Köksal, Mehmet Polatel, VEKAM Yayınları, İstanbul 2014, s.155-162.

Topaktaş, Hacer, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Topaktaş, Hacer, **Lehistan’da Bir Osmanlı Sefiri, Zıştovili Hacı Ali Ağa’nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Topaktaş Üstüner, Hacer, **Lehistan’da Son Osmanlı Elçisi: Numan Bey’in Varşova Elçiliği ve Sefaretnamesi (1777-1778)**, Okur Tarih, İstanbul 2020.

Topaktaş Üstüner, Hacer, **180 lat historii Polonezköy 180 Yıllık Mazi**, Beykoz Kitaplığı, İstanbul 2022.

Uğur, Remzi Can, **Polonya İstihbarat Raporlarında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Polonya Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.

Uzak Komşu Yakın Anılar, Türkiye-Polonya İlişkilerininin 600 Yılı, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2014.

EKLER

Ek-1. Archiwum Akt Nowych, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-2. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-3. Archiwum Główne Akt Dawnych, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-4. Biblioteka Książąt Czartoryskich, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

